

С. С. ПИЛИПИШИН

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРАХУВАННЯ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ
ВИМОГ ЯК ФОРМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ**

Рассматривается правовое регулирование встречных однородных требований как формы безналичных расчетов. Исследуется, какими нормативно-правовыми актами урегулирована данная форма расчетов в финансово-хозяйственной деятельности в Украине.

This article discusses the regulation of counter similar requirements as a form of cashless payment. Investigates what legal acts regulated by this form of payment in the financial and economic activities in Ukraine.

Пункт перший розділу XI «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затвердженої постановою правління Національного банку України від 29.03.2001р. №135¹, передбачає, що до розрахунків, які здійснюються як залік взаємної заборгованості платників, належать розрахунки, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів погашаються в рівнозначних сумах, і лише за їх різницею здійснюється платіж на загальних підставах. Але в цивільному законодавстві України поняття «залік взаємної заборгованості платників» відсутнє, а замість нього застосовується поняття – «зарахування зустрічних однорідних вимог».

Національний банк України, реалізуючи свої повноваження, передбачені частиною першою статті 40 Закону України «Про Національний банк України»² щодо встановлення правил, форм і стандартів розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координуючи організацію розрахунків, даючи дозволи на здійснення клірингових операцій і розрахунків та встановлюючи «залік взаємної заборгованості платників» як форму розрахунків, зобов'язаний був би враховувати положення частини першої статті 601 Цивільного кодексу України³. Остання передбачає, що зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Під однорідними вимогами в цивільному

© ПИЛИПИШИН Станіслав Станіславович – аспірант Київського університету права Національної академії наук України

праві розуміють як грошові зобов'язання, так і інші зобов'язання, об'єднані родовими ознаками.

Зарахування однорідних вимог, як форми безготівкових розрахунків у фінансово-господарській діяльності набуло актуальності з виданням Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3 липня 1998 року №727/98⁴. Указ встановив, що суб'єктам підприємницької діяльності-юридичним особам, які перейшли на спрощену систему оподаткування за єдиним податком, забороняється здійснювати бартерні розрахунки або укладати договори міни, що останні не мають права застосовувати інший спосіб розрахунків за відвантажену продукцію, крім готівкового та безготівкового розрахунків коштами. Водночас Указ Президента України не заборонив зарахування однорідних вимог, оскільки це є формою безготівкових розрахунків.

Другим чинником зростання актуальності даного питання є відшкодування податкового кредиту по податку на додану вартість, а також взятих на себе зобов'язань державою перед деякими підприємствами. Прикладом цього може бути досить гостра проблема відшкодування автомобільним перевізникам витрат за безкоштовне перевезення пасажирів з державного бюджету України. Зарахування зустрічних однорідних вимог як форми безготівкових розрахунків у податкових зобов'язаннях дасть можливість уникнути додаткового податкового навантаження.

Проблемам правового регулювання даного виду безготівкових розрахунків присвячені праці як вітчизняних, так і за рубіжних учених – Ж.Дейла, Ж.Пассейка, А.Поларда⁵, Л. Бричко⁶, Л. Воронової⁷, О.Харитонової⁸, Я.Шевченко⁹.

Правове регулювання розрахунків шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог насамперед забезпечене нормами Цивільного кодексу України, зокрема статтею 601, яка передбачає випадки припинення зобов'язання шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог, статтею 603 у випадку заміни кредитора та статтею 602, яка встановлює випадки, де не допускається зарахування зустрічних однорідних вимог. Правове регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог передбачене і статтею 203 Господарського кодексу України, яка майже тотожна з правилами, викладеними у статтях 601 та 602 ЦК України. Крім того, пункт 5 частини першої статті 602 ЦК України передбачає, що не допускається зарахування зустрічних вимог в інших випадках, встановлених договором або законом. Як приклад можна навести правило, викладене у частині другій статті 144 Цивільного кодексу України: не допускається звільнення учасника товариства з обмеженою відповідальністю від обов'язку внесення вкладу до статутного капіталу товариства, у тому числі шляхом зарахування вимог до товариства.

Слід зазначити, що зарахування зустрічних однорідних вимог регулюється не тільки нормативно-правовими актами, а й договором, що впливає зі змісту пункту 5 частини першої статті 602 Цивільного кодексу України.

Таким чином, законодавець дав учасникам цивільних та господарських відносин можливість врегульовувати питання зарахування зустрічних однорідних вимог самостійно на власний вибір, що, на нашу думку, є позитивним явищем насамперед для суб'єктів фінансово-господарських відносин.

Водночас даний вид розрахунків регулюється великою кількістю нормативно-правових актів Національного банку України. Центральне місце із них займає Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверд-

жена постановою правління Національного банку України від 29.03.2001 №135. І хоча пункт перший розділу XI Інструкції такого поняття, як зарахування зустрічних однорідних вимог, не містить, проте замість нього використовується «залік взаємної заборгованості».

З вищевикладеного вбачається, що правління Національного банку України, врегульовуючи виконання грошових зобов'язань, у своїй правозастосовчій практиці намагається більш конкретно визначати поняття зарахування зустрічних однорідних вимог у випадку виконання грошових зобов'язань.

Наступними підзаконними нормативними-правовими актами, якими врегульовані зарахування зустрічних однорідних вимог, є Регламент Національної системи масових електронних платежів, затверджений протоколом Ради Платіжної організації Національної системи масових електронних платежів Національного банку України від 07.02.2006 №58¹⁰, та Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 №620¹¹, оскільки розрахунки між учасниками Національної системи масових електронних платежів переважно здійснюється шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог.

Необхідно звернути увагу і на те, що діяльність учасників Національної системи масових електронних платежів регулюється Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»¹², відповідно до якого визначені загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів в межах України, а також встановлена відповідальність суб'єктів переказу, та Законом України «Про банки та банківську діяльність»¹³, згідно з яким банки безпосередньо здійснюють свою діяльність.

Пунктом 12.6 статті 12 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. №2181-III¹⁴ передбачається, що у разі, коли платник податків, що ліквідується, має суми надміру сплачених або невідшкодованих податків, зборів (обов'язкових платежів) з відповідного бюджету, такі суми підлягають заліку в рахунок його податкових зобов'язань або податкового боргу перед таким бюджетом. У разі, коли сума надміру сплачених або невідшкодованих податків, зборів (обов'язкових платежів) з відповідного бюджету перевищує суму податкових зобов'язань або податкового боргу перед таким бюджетом, сума перевищення використовується для погашення податкової заборгованості або податкового боргу перед іншими бюджетами, а за відсутності такої заборгованості (боргу) – направляється у розпорядження такого платника податків.

Таким чином, держава з метою ефективності здійснення розрахунків, спрямованих на виконання податкових зобов'язань платників податків у наведених випадках, застосовує механізм зарахування зустрічних однорідних вимог з метою погашення бюджетної заборгованості.

У свою чергу, Міністерство фінансів України на підставі вищезазначеного Закону України видало наказ від 05.07.2001 р. №327 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2002 р. №208/6496), яким затверджено Порядок проведення заліку надміру сплачених або невідшкодованих податкових платежів платника податків, що ліквідується¹⁵.

Дослідивши зарахування однорідних вимог як форму грошових розрахунків, ми дійшли висновку, що дана форма розрахунків врегульована не тільки нормативно-правовими актами, а й договорами. На нашу думку, це позитивне явище.

Проте наявність таких дефініцій зарахування зустрічних грошових вимог, як «залік взаємної заборгованості платників», не може сприяти ефективному провадженню даної форми розрахунків, оскільки можуть виникнути непорозуміння у випадку застосування даної форми розрахунків.

1. *Інструкція* про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою правління Національного банку України від 29.03.2001р. №135 // *ЕкспертЮрист*, серпень 2008 р. www.expertsoft.com.ua. 2. *Закон* України від 20 травня 1999 року №679-ХІV «Про Національний банк України» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – № 29. – Ст. 238. 3. *Цивільний кодекс України* // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 4. *Указ* Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3 липня 1998 року №727/98 // *ЕкспертЮрист*, серпень 2008 р. www.expertsoft.com.ua. 5. *Банковское право США* / А.М. Поллард, Ж.Г. Пасейк, К.Х. Эллис, Ж.П. Дейлі: Пер. с англ.; Під ред. Я. А. Куника. – М., 1992. – С. 766. 6. *Бричко Л.В.* Законодательство о расчетах в народном хозяйстве СССР. – М., 1977. – С. 104. 7. *Воронова Л.К.* Правовое регулирование кредитно-расчетных отношений в народном хозяйстве. – К., 1988. – С. 214. 8. *Господарський кодекс України*: Науково-практичний коментар /За ред. О.І. Харитонові. – Х., 2007. – С. 392. 9. *Цивільний кодекс України*: Науково-практичний коментар У 2 ч. / За ред. Я.М. Шевченко. – К., 2004. – Ч. 2. – С. 71. 10. *Регламент* Національної системи масових електронних платежів, затверджений протоколом Ради Платіжної організації Національної системи масових електронних платежів Національного банку України від 07.02.2006 р. №58 // *ЕкспертЮрист*, серпень 2008 р. www.expertsoft.com.ua. 11. *Правила* Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 №620 // *ЕкспертЮрист*, серпень 2008 р. www.expertsoft.com.ua. 12. *Закон* України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 13. *Закон* України «Про банки та банківську діяльність» // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 14. *Закон* України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 15. *Порядок* проведення заліку надміру сплачених або невідшкодованих податкових платежів платника податків, що ліквідується, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 05.07.2001 №327, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2002 р. за №208/6496 // *ЕкспертЮрист*, серпень 2008 р. www.expertsoft.com.ua.